

Ткачук Р.Л.,
магістр державного управління
у сфері національної безпеки, аспірант
кафедри державного управління і
менеджменту
Національної академії державного
управління
при Президентові України, слухач
магістерської програми «Державна
служба»
Національного університету біоресурсів
і природокористування

ІСТОТНІ ВІДМІННОСТІ Й ПЕВНІ ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті висвітлено чинники, які впливають на процеси використання та формування трудових ресурсів села. Охарактеризовано демографічну ситуацію та зміни в кількості сільського населення і ресурсів праці. Сформульовано основні завдання щодо поліпшення формування трудових ресурсів у сільському господарстві.

В статье освещены факторы, влияющие на процессы использования и формирования трудовых ресурсов села. Охарактеризована демографическая ситуация и изменения в количестве сельского населения и ресурсов труда. Сформулированы основные задачи по улучшению формирования и использования трудовых ресурсов в сельском хозяйстве.

Highlights factors that influence the processes of formation and labor of the village. The characteristic of demographic developments and changes in rural population and labor resources. The main task to improve the formation of labor in agriculture.

Постановка проблеми. Руйнівні тенденції обумовлені відсутністю державної стратегії розвитку соціально-трудова пріоритетів і гарантій, нерозвиненістю соціально-трудова пріоритетів і гарантій і соціально-трудова відносин, неефективністю системи соціального захисту працюючих, знецінення робочої сили, втрата мотивації до продуктивності праці визначаються як соціальні загрози.

Проблемою залишається пошук напрямів розвитку народного господарства, які б забезпечили продуктивне використання трудових ресурсів, підвищення рівня зайнятості населення та зниження безробіття у сільській місцевості. Не сприятливі умови праці та недостатня соціальна захищеність не дають змоги реалізувати свої можливості до праці, низький рівень матеріального стимулювання – призводять до масово відпливу із сільського господарства в інші сфери виробничої діяльності, знижується активність у сфері аграрного виробництва. Порівняно з іншими формами діяльності, аграрна праця є непривабливою, передусім через низький рівень оплати, відсутність перспектив поліпшення соціально-економічних умов життя, що змушує сільське населення виїздити в пошуках роботи.

Отже, дослідження проблем використання та формування трудових ресурсів для залучення їх до продуктивної праці є актуальним.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання формування та використання трудових ресурсів сільської місцевості відображені у працях М. К. Орлатого, О. М. Царенка, К. І. Якуби, вони актуальні, але на регіональному рівні таку проблему потрібно досліджувати, виходячи з ситуації, яка складається в аграрному секторі економіки. Це пов'язано з впливом соціально-економічних умов на раціональне використання робочої сили та її відтворення. Дослідження з цієї проблематики вказують на те, що процеси відтворення у сфері трудових ресурсів полягають не в кількісних змінах, а в якісних перетвореннях.

На думку М.А. Хорунжого, формування трудових ресурсів, вплив на їх соціально-економічних чинників формується на основі дотримання певних принципів, які полягають у тому, що оплата праці повинна бути тією аргументацією, яка сприяє мотивації. Це згодом позитивно впливає на процеси формування у трудовому ресурсному потенціалі агропромислового комплексу[6].

Мотивація праці, зокрема її соціально і економічно обґрунтована позиція, повинні посідати провідне місце у структурі трудових мотивів у працівників сільського господарства, вважає О.А. Богуцький [1]. Автор зазначає, що мотиви праці в аграрному секторі недостатньо розвинуті, що пояснюється відсутністю об'єктивних умов для формування і розвитку. Сприяє їй недостатня система економічного стимулювання праці, домінування мотиву матеріальної винагороди над усіма іншими, що обмежує можливості використання та формування трудових ресурсів.

На думку К.І.Якуби, негативно впливає на відтворювальні процеси нестабільний розвиток сільськогосподарського виробництва, зростання безробіття, недостатній соціальний захист сільського населення. Саме це є важливою умовою, яка впливає на формування економічно активного населення у сфері аграрної політики[7].

У публікаціях вчених Інституту аграрної економіки УААН В. Радченка [4], Ю. Радіонова [3], І. Прокопа [2] висвітлені процеси формування трудових ресурсів, які повинні передбачати зміни у статеві-вікових структурах населення в бік їх покращання. А саме, у напрямі збільшення тієї категорії населення, яка відображає економічно активну частину й поповнюється за рахунок молодших вікових груп, які стануть конкурентами на ринку аграрної праці.

Виклад основного матеріалу. Трудові ресурси села – це частина сільського населення, що володіє здібностями до суспільно корисної праці у всіх сферах людського буття. Аналіз сучасного стану зайнятості населення в Україні вказує на негативні тенденції у використанні трудових ресурсів. По-перше, рівень залучення трудових ресурсів у суспільне виробництво надзвичайно високий при низькій ефективності праці; по-друге, міжгалузєва структура зайнятості деформована. Це пояснюється насамперед недосконалою політикою зайнятості, при якій

відсутні реальні стимули до праці, наявна низька її мотивація, результатом чого став нераціональний розподіл робочої сили за видами економічної діяльності. Позитивний вплив на процес відтворення аграрного виробництва, створення нових, нетрадиційних для села, робочих місць та підвищення рівня зайнятості населення має оптимізація розміщення продуктивних сил та удосконалення адміністративно - територіальної структури сільської мережі. Однак, за нинішніх демографічних та соціально-економічних умов, що склалися в сільській місцевості України, оптимізація зайнятості населення ускладнена. Тому майбутній розвиток процесів формування і функціонування використання трудових ресурсів аграрної сфери можна визначати за допомогою розрахунків, враховуючи при цьому демографічні, соціальні, економічні, екологічні та політичні чинники, вплив яких важко відокремити і кількісно виміряти.

Висвітлення проблем використання та формування трудових ресурсів вимагає визначення чинників, які для кращого обґрунтування слід поділити на три групи. Перша, демографічного та морально-психологічного характеру, друга має організаційний аспект, третя – соціально-економічні чинники.

Морально-психологічні чинники посідають важливе місце у відтворенні трудових ресурсів. Прищеплення любові до землі й результативної праці на ній – одна з тих важливих засад, які потрібно враховувати й розвивати для використання трудових ресурсів, що забезпечить їх продуктивне використання у сфері аграрного виробництва. Залучення у сільськогосподарське виробництво здатних до праці працівників нової орієнтації та світогляду, що ґрунтуються на загальнолюдських цінностях – це той критерій, який важливо взяти за основу при формуванні трудових ресурсів в нових умовах господарювання.

Депопуляція сільського населення, несприятлива вікова структура, за якої скорочується загальна кількість економічно активного населення, від'ємне сальдо відтворення трудових ресурсів за природним рухом населення призвели до звуження відтворення і, як результат, - виникнення низки негативних тенденцій за ефективного використання робочої сили.

Організаційна група чинників передбачає зміни, які відбуваються в напрямі зростання питомої ваги цієї категорії населення, яка відображає її економічно активну частину і поповнюється за рахунок працівників молодших вікових груп. До організаційних чинників слід віднести й забезпечення господарств робочою силою з відповідним рівнем кваліфікації та її використання за віковими групами в процесі виробництва.

Треба звернути особливу увагу на зростання рівня оплати праці, вирішення життєвої проблеми, освіти, культури та низки інших складових, які визначають соціально-економічну стратегію розвитку села. Соціально-економічні чинники на селі мають ґрунтуватися на інфраструктурі, яка б

сприяла формуванню якісних трудових ресурсів і забезпеченню відмінних умов про проживання.

Вище перераховані чинники взаємопов'язані, у сукупності створюють той фундамент, на якому формуються, розвиваються і вдосконалюються трудові ресурси аграрної сфери.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що функціонування ринку аграрної праці здатне значно покращити використання трудових ресурсів села і скоротити потребу в них. В Україні на початку економічних перетворень сільська місцевість вважалася трудодефіцитною, здатною забезпечити роботою значну кількість безробітних міських жителів. Але значне вивільнення працюючих з аграрних підприємств в процесі структурної перебудови і змін форм власності у сільському господарстві розширили масштаби ринку праці та призвели до формування протилежних тенденцій його розвитку у сільській та міській місцевостях.

Внаслідок негативного впливу зазначених явищ на соціально-демографічну ситуацію села стали більш непривабливими для життя і праці. Загальна демографічна ситуація відзначається спадом народжуваності, старінням, депопуляцією і міграцією сільських жителів.

Для зменшення міграції із сіл необхідно піднесення престижності роботи в сільськогосподарських підприємствах шляхом створення умов для нормального проживання, праці і відпочинку на селі та посилення мотиваційних факторів. Необхідно створити сучасну виробничу і соціальну інфраструктуру, щоб життя і побут селян були не гіршими, ніж у міського населення.

Формування ринкової економіки суттєво впливає на зайнятість сільського населення. Останнім часом серед трудових ресурсів села спостерігається зниження рівня безробіття і зростання зайнятості. У більшості видів економічної діяльності кількість звільнених осіб перевищує кількість прийнятих. Спостерігаються певні тенденції кон'юктури ринку праці у сільському господарстві: зменшується кількість вивільнених працівників, зростають обсяги вакансій і кількість працевлаштованих.

Значну частину вивільнених поглинув приватний сектор – зросла кількість зайнятих в особистих селянських господарствах. Внаслідок зростання попиту на робочу силу зменшилося навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце, але менше шансів на отримання відповідної роботи мають працівники сільського господарства. Тому важливим напрямом підвищення конкурентоспроможності сільських безробітних на ринку праці є професійна підготовка кадрів для сільського господарства.

Зміна земельних, майнових, виробничих, соціально-трудова відносин спричинили загострення кон'юктури ринку аграрної праці. В результаті реформування аграрної галузі виникли нові види аграрних підприємств, набули розвитку фермерські та особисті господарства. Важливу роль у пошуку шляхів ефективного використання трудових

ресурсів відіграло започаткування власної справи і розширення само зайнятості на селі.

Прийнята програма соціально-економічного розвитку села до 2015 року передбачає виконання низки заходів, які повинні суттєво змінити життя сільського населення на краще. Особливо звертають увагу на поліпшення демографічної ситуації та зростання життєвого рівня населення, зміцнення здоров'я селян як працездатного, так і старшого від працездатного віку. Наголошується на тому, що залучення молоді до суспільно корисної роботи на селі призведе до зменшення рівня безробіття, особливо тієї категорії працівників, які за віком належать до найбільш економічно активної частини ресурсів. Значний вплив молоді із села через незадовільні умови праці та життя призвів до виникнення негативних демографічних процесів, як зростання розлучень так і зменшення народжуваності. У результаті такого стану, відбувається звуження відтворення і зменшується кількість населення. Зменшення народжуваності відбувається від невизначеності, соціально-економічних негараздів, нестабільності. Умови, які нині існують у соціально-економічній сфері, не дають змоги покращувати народжуваність і реалізувати свої репродуктивні функції, що впливає на природний приріст населення, який є від'ємним.

В аграрному секторі спостерігається скорочення працівників пенсійного та перед пенсійного віку, що позитивно впливає на поліпшення вікової структури працюючих, яка наближається до середніх показників за галузями економіки. У сучасних умовах працездатне населення більше залишається у селі через певні соціально-економічні причини, серед яких переважають скорочення промислового виробництва і, відповідно, робочих місць, не вирішення життєвих проблем та інших атрибутів проживання (харчування), соціальних гарантій.

Зміни в кількості населення і ресурсів праці завжди впливають на розвиток не тільки продуктивних сил, а й виробничих відносин. Аналізуючи демографічну ситуацію з погляду народногосподарських проблем, слід виокремити два аспекти:

- перший характеризує стан трудових ресурсів, тобто ресурси праці частини населення, яка в аграрному секторі становить 64% від усього населення;

- другий, його відтворення, тобто заміна частини населення внаслідок природного вибуття молодшим і продуктивнішим. Цей показник в умовах сільського населення становить 12% від наявної його кількості.

Для того, щоб у сільській місцевості формувалися трудові процеси, необхідно підвищити питому вагу невиробничої сфери, де посяде місце чимало працівників, переважно молоді спеціалісти, та забезпечити її відповідними соціальними гарантіями. Поліпшення добробуту населення, розвиток культури, освіти, медицини, побутове обслуговування та інші заходи соціально-економічного характеру сприятимуть стабілізації

кількості трудових ресурсів, поліпшенню демографічної ситуації та природному відтворенню трудових ресурсів.

Успішність подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва і максимального використання трудових ресурсів насамперед залежить від раціонального розподілу і ефективного використання. На державному рівні необхідно акумулювати свої зусилля на проведення збалансованої виваженої політики, проводити моніторинг, здійснювати аналіз, враховуючи світовий досвід. Формування трудових ресурсів вимагає врахування чинників, які повинні забезпечити успішний розвиток продуктивних сил суспільства та вдосконалення виробничих відносин. Використання трудових ресурсів і вплив на них соціально-економічних чинників можна сформулювати на основі дотримання певних принципів. Їх зміст полягає у оплаті праці, як основного показника матеріального добробуту. Низький рівень оплати праці, відсутність матеріального стимулювання, недостатній розвиток інфраструктури, низький рівень медичного обслуговування та житлові проблеми – основні складові, які негативно впливають на демографічну ситуацію й формування робочої сили. Високий рівень їх трудової активності і зацікавленості в результатах своєї праці забезпечить відродження аграрного сектору економіки, сприятиме підвищенню ефективності виробництва сільськогосподарської продукції і загальному розвитку України.

Використані джерела інформації:

1. Богуцький О.А. Соціально-трудовий потенціал аграрної економіки / О.А. Богуцький, С.І. Попенко. – К., 1996. – 84 с.
2. Прокопа І.В. Соціальна інфраструктура села в умовах трансформації / І. В. Прокопа // Збірник Інституту економіки НАНУ. Соціально-економічний аспект. – К., 1998.
3. Радіонов Ю.Д. Стан і перспективи розвитку соціально-виробничої сфери села / Ю. Д. Радіонов // Вісник аграрної науки. – 2002. – Т. 1.
4. Радченко В. Якісне визначення трудового потенціалу / В. Радченко // Демографічні дослідження: між від. Зб. Наук. Пр.. – К., 1996. - 45 с.
5. Царенко О.М. Поліпшення демографічної ситуації на селі / О. М. Царенко // Економіка АПК. – 2000. - № 12.
6. Хорунжий М.Й. Аграрна політика / М.Й. Хорунжий. – К.: КНЕУ, 1998. 240 с.
7. Якуба К.І. Соціально-демографічне відтворення сільського населення і трудового потенціалу аграрної політики / К.І. Якуба // Україна: аспекти праці. – К., 1999. – 24 с.

Рецензент: Борисевич С.О., д.іст.н., доцент.